

De molensteenkraagstrijkster

AGNITA DE RANITZ

De
molensteenkraag-
strijkster

roman

2026

Uitgeverij de Brouwerij
Maassluis

Van Agnita de Ranitz verschenen bij Uitgeverij de Brouwerij:

Kom Atir kom

Over de legendarische voetreis met een giraffe van Marseille naar Parijs in 1827

ISBN 9789078905196

In de voetsporen van Zarafa

Reis mee met de eerste giraffe door Frankrijk

ISBN 9789083114538

Clara

De eerste neushoorn in Nederland

ISBN 9789083114583

Omslagafbeelding:

Gezicht op Haarlem met bleekvelden

Jacob van Ruysdael, ca. 1670–1675

Mauritshuis, Den Haag

©2026 Agnita de Ranitz

agnitaderanitz.com

De molensteenkraagstrijkster

ISBN 9789083418490 - NUR 301

Uitgeverij de Brouwerij | Brainbooks

uitgeverijdebrouwerij.nl

info@brainbooks.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door printouts, kopieën, of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Ariane

Nazaten Pieter Dircksz Hasselaer

Pieter Dircksz Hasselaer

1554-1616

x (1)

Aecht Pietersdr Persijn van Beverwaarde

1560-1583

Ballichgen

Dirck

Pieter

x

x

x

Pieter

Brechtgen

Aeghje

Hulft

van Schoterbosch

Hooft

Pieter Dircksz Hasselaer

1554-1616

x (2)

Margriet Gerritsdr Benningh

1565-1641

Aechtgen

Nicolaes

Gerrit

Jan

x

x (1)

x

x

Johan

Geertruid

Geertruida

Jacomijntgen

van Werkhoven

van Erp

Bas

Vrient

x (2)

Sarah

Wolphaerts van Diemen

Pieter Dircksz Hasselaer
Cornelis van der Voort, tussen 1611-1616

Margriet Gerritsdr Benningh
Nicolaes Elias Pickenoy, 1629

Onbekende vrouw
Nicolaes Elias Pickenoy, vóór 1655,
Palais-Musée des Archevêques, Narbonne, Frankrijk

Boltijzer met hart
privécollectie

“Schickt my de lobbe recht”

De Spaanschen Brabander,
Gerbrand Adriaensz. Bredero

DEEL 1

Proloog

Amsterdam, 18 februari 1643

Een doordringend geluid van brandklokken rolt over de grachten. Het is vroeg en nog halfdonker. Tussen de huizen aan de Oudezijds Achterburgwal zie ik een rookpluim opstijgen. Voortgeduwd door andere nieuwsgierigen kom ik aan op de plek des onheils. Ik kan mijn ogen niet geloven. Het Spinhuis! Het is het Spinhuis dat brandt! ^{*)}

Drommen toeschouwers verzamelen zich op de kade en aan de overkant om de brand te zien. Het hele stuk gracht is door de rattelwacht voor het verkeer afgesloten; handkarren, paardensleden en rijtuiggen keren moeizaam om.

‘Meisjes en vrouwen, veroordeeld voor misdaden, bedelarij, diefstal en hoererij worden hier opgesloten en aan het werk gezet, vooral met spinnen,’ legt een man naast me uit.

Achter de ramen zie ik een rode gloed. Het is ijzig koud. Ik sla mijn wollen huik dicht en kijk gespannen naar het gebouw. Waar zijn de tuchtelingen... zijn ze al gevlucht of zitten ze te bidden in de kapel? Beweegt er iets? Wat zal er binnen een paniek heersen!

^{*)} Over de historische gebeurtenissen die in deze roman worden beschreven, is vanaf pagina 325 per hoofdstuk meer feitelijke informatie te vinden.

Van alle kanten komen mensen met leren emmers, ladders, touwen en omhaalhaken toegesneld. Enkelen laten zich van de hoge walkant in een aangelegde schuut zakken en hakken met bijlen het ijs kapot. Het kraakt, splintert en barst tenslotte onder hun slagen open. Achter de ramen verschijnen woeste oranje tongen. Fel en gulzig.

‘Het vuur is de straf voor deze zondaars!’ roept een lange slungel met een wolmuts die half over zijn ogen zakt.

Een oude vrouw stapt naar voren en stompt grimmig met haar vuist in de lucht. ‘Het is de wil van God!’ Al snel krijgt ze bijval.

Het water wordt nu uit de gracht geschept. Burgers vormen een lange keten en geven volle brandemmers door. De laatste in de rij gooit ze leeg in een poging de vlammen te blussen. Dichterbij kunnen ze niet komen, de hitte moet ondragelijk zijn. Een paar kinderen wijzen omhoog. Daar loopt iemand op het dak.

‘Wat een brand, Claesje. Ik heb het gebouw nog als Sint-Ursulaklooster gekend.’ Als ik me omdraai herken ik mijn buurman.

De mannen proberen wanhopig het vuur te bedwingen, maar de vlammen likken en vreten aan alles dat op hun weg komt en klimmen als beesten omhoog, schieten door het dak en dreigen over de steeg naar de huizen ernaast te springen. Wanhopig schreeuwend verlaten burenen hun pand met wat ze nog kunnen meenemen. Het uithangbord van de hoedenkramer zwiept heen en weer. Terwijl vonken boven hun hoofd dwarrelen redden jongelui hoofddeksels uit de winkel om ze in veiligheid te brengen. Een meisje loopt met een armvol linten en pluimen voorbij. Als ik een schout zie toesnellen, besef ik dat ze de winkel aan het plunderen zijn. De wind wakkert het vuur nog verder aan. Houten balken kreunen en verdwijnen in de vuurgloed. De brand verspreidt zich door het hele gebouw.

‘Die sukkels zijn gisteravond zeker vergeten de stolp over het smeulende hout in de haard te zetten.’

‘Het is in ieder geval nalatigheid van de tuchtelingen, daar kun je zeker van zijn.’

‘Ik zeg je: die slechteriken hebben het zelf aangestoken.’

Steeds meer mensen praten door elkaar en geven hun mening, maar het geroezemoes valt opeens stil. Uit de poort van het Spinhuis komt een binnenvader. Hij smijt een stapel boeken en papieren de straat op en loopt terug. De tekst boven de deur is zwartgeblakerd. Die ken ik maar al te goed:

*Om schamele meyskens, maegden, en vrouwen,
't Bedelen en leegh gaen en doolzegh te schouwen
Is dit Spinhuis gesticht, zoo men hier zien mach...*

Ik was zo'n schamel meisje. Ruim dertig jaar geleden kwam ik door die poort, onwetend van wat me daar te wachten stond. In de grote werkzaal, waar de spinnewielen onder het wakend oog van de binnenmoeder eindeloos zoemden en ik een deel van mijn jeugd wegwijnde, knettert nu het vuur.

Het gebouw staat inmiddels vrijwel geheel in lichterslaai. Plotse-ling gaat een raam in de slaapzaal boven open. Omwonenden snellen toe met een ladder en zetten die tegen de gevel. Eerst klautert een binnenvader naar buiten en daalt af. Dan buigt een binnenmoeder zich voorover en kijkt naar de straat, twee verdiepingen lager. Mijn buurman roept hard om haar aan te moedigen. Eén voor één duwt ze de tuchtelingen in de rug om over het kozijn te klimmen. Meisjes in grijze pakjes komen voetje voor voetje naar beneden. De ladder wankelt onder hun gewicht, handen graaiend naar houvast, gezichten vertrokken van angst.

Kunnen ze nog op tijd ontsnappen?

Mijn knieën knikken, mijn hart krimpt ineen. De binnenmoeder kijkt schichtig achterom, alsof ze nog iemand zoekt. Het vuur loeit. Dan daalt ook zij af. Haar lange rok heeft vlam gevat. Het publiek gilt het uit. Vlak voordat ze de grond heeft bereikt, valt ze. Een man snelt toe en plenst een emmer water over haar heen. Beneden worden de meisjes en jonge vrouwen gegroepeerd. Ik hoor vertellen dat ze naar het Rasphuis worden afgevoerd, de gevangenis voor jongens.

De hitte is intens, mijn wangen gloeien. De rook, zwart en verstikkend, prikt in mijn ogen en keel. Ruik ik verschroeide wol? Zou de kleine opslagruimte naast de keuken ook branden?

‘Een beetje afstand, dame!’ Een schout duwt me opzij. ‘Het is hier een hellepoel!’

‘Zijn er doden?’ vraagt een oudere vrouw zich hardop af. Eerst geeft niemand antwoord. Dan klinkt het: ‘Ach we zullen het nooit weten, de dood van armlastigen en vrouwen van slechte wandel wordt niet geregistreerd.’

‘Het is vooral een ramp voor de gemeente,’ vertrouwt een oude kerel me toe. ‘Het Spinhuis is een belangrijke inkomstenbron vanwege de entreegelden van bezoekers die deze criminele vrouwen aan het werk willen zien.’

Ineens probeert nog een meisje uit het raam te klauteren. Ze is in paniek, grijpt radeloos naar de sporten van de ladder en krijst van angst. Met afschuw kijk ik toe. Zou ze het halen? Het kind is misschien tien, dezelfde leeftijd als ik had toen ik daar aankwam en mijn vrijheid me werd afgenomen. Onderaan de ladder sleurt de binnenvader haar hardhandig naar beneden. Wat een bruoit! Mijn herinneringen komen boven, als een echo uit het verleden. Weer voel ik kou, eenzaamheid, vernedering, zweepslagen.

1

1609

Tien jaar was ik, toen ik tegelijk met een roodharig meisje door een schoutdienaar de poort van het Spinhuis werd binnengeleid. Ik had er op dat moment geen idee van waar ik was en wat me te wachten stond. Eenmaal van mijn boeien ontdaan, werd ik een kamer binnengebracht. Wat ik daar zag zal ik nooit vergeten. Achter een tafel zaten zes donker geklede vrouwen, elk met een reusachtige witte plooi kraag...

‘Kijk eens aan, maar liefst twee nieuwe tuchtelingen vandaag.’

Vaag hoorde ik mijn naam en die van het meisje.

‘Juffrouw Claesje Yzerman en juffrouw Lien Lammerlot, tien en twaalf jaar, de eerste afkomstig uit de Zaanstreek, de tweede uit Amsterdam.’

... het was een kraag van wel twee vuisten dik...

‘Ik ben mevrouw Haeck, regentes van het Spinhuis. Het doel van deze instelling is tweeledig: straffen en heropvoeden.’

... van ragfijne stof...

‘Voor jongeren die zich onbetamelijk hebben gedragen.’

... puur van vorm...

‘Verwilderde vrouwspersonen.’

... onbeschrijflijk regelmatige plooiën...

‘Meisjes die aan lagerwal zijn geraakt.’

... onbeweeglijk golvend...

‘Luistert u, juffrouw Yzerman? Ik zei: dievegges, oplichters, zakkenrollers, schuldigen aan minnehandel en misdadigers komen hier terecht om op onkosten van de stad getucht en gebeterd te worden. En niet te vergeten: meisjes die zich hebben schuldig gemaakt aan hoererij en andere vuiligheden.’

... maagdelijk wit...

‘Kortom, gemene meisjes en kwade wijven.’

... Hoe zou zo’n kraag in elkaar zitten? Wie kan zoiets moois maken en hoe kunnen die plooiën zo mooi gevouwen zijn?

Boven de witte schijven lagen als op een schotel strenge, strakke hoofden. Allen leken boos, spinnijdig. De oudste stak met haar knijpbril in mijn richting.

‘Wij proberen jullie weer op het goede pad te brengen door onderricht te geven in kaarden, haspelen en spinnen, opdat jullie eens in je eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Het is hier hard werken geblazen, twaalf lange uren spinnen, iedere dag en wie dat niet begrijpt zal het gauw merken. In dit huis heerst discipline! Begrepen, Yzerman? Begrepen, Lammerlot?’

Het meisje met de rode haren naast me slaakte een kreet. Ik was haar aanwezigheid even vergeten. De witte kragen gingen in overleg. Een van hen had een dik boek in de hand. Ik probeerde te lezen wat er op de kaft stond. A-N-N-O 1609. Ze legde het voor zich neer, opende het, bladerde erin, doopte haar ganzenveer in het inktstel en kraste woorden op een lege pagina. Was het mijn naam?

‘Jullie blijven opgesloten tot de schepenbank haar oordeel heeft geveld. Na uitspraak moet de gevangene haar tijd uitzitten

in ons tuchthuis. Meisjes die gevaarlijk zijn en veroordeeld voor grote vergrijpen, worden apart gehouden van de anderen.'

Ik wankelde op mijn benen.

'Uiteraard worden jullie bewaakt door cipiers.'

'Maar ik... ik ben...'

'Juffrouw! U spreekt me niet tegen en u noemt mij moeder-overste. Een binnenmoeder zal verdere instructies geven.' De oude regentes wendde zich tot een van de vrouwen. 'U kunt deze twee lediglopende meisjes meenemen.'

De binnenmoeder leidde ons langs de werkruimten, langs de meisjes die sponnen en naaiden, langs de slaapzaal, de ziekenzaal, de ruimte waar gegeten werd, de bad- en droogkamers en de strijkkamer. Ten slotte langs haar spreekkamer, het kantoor van de cipiers, de kapel, de keuken met bakkerij en voorraadkamers, het strafkamertje en zelfs een donker turfhok in de kelder.

Die eerste nacht luisterde ik naar de stilte en hoorde ik zo nu en dan gesmoord gesnik. Het kwam ergens van onder de dekens vandaan. Was het Lien? Bij tijd en wijle fladderden de woorden die ik had gehoord als kraaien in en uit mijn hoofd, maar veel van wat regentes Haeck had verteld, was langs me heen gegaan. Ik had horen praten, maar had niet geluisterd. En ik verlangde vreselijk naar moeder.

Hoewel het nog pikkedonker was, werd ik opgeschrikt door een schelle bel. Iemand klapte de luiken open.

'Opstaan, aankleden, naar de eetzaal en aan het werk.'

Een binnenmoeder nam me mee voor kleren. Ze reikte me een linnen hemd en een lijfje aan. Over een stoel hingen een onder-

rok, een dikke wollen bovenrok en een witte schortel, een kaper en een blauwe halsdoek. Kleren en kleuren zoals de anderen.

‘Dadelijk bind je je haren strak op, begrepen? Behalve op dinsdagen, want dan moeten ze los blijven voor de kammoeder bij het behandelen van luizen.’

Het washok was ijzig koud. Voordat ik de kleren aantrok, bekeek de binnenmoeder nauwkeurig mijn magere lijf, streek over de huid die over mijn botten spande, kneep in mijn tepeltjes en voelde tussen mijn benen.

Vanuit de gang hoorde ik een kleurloze stem iets voorlezen. Een regen van woorden die ik pas verstond toen ik aangekleed de eetzaal binnenkwam. Met gevouwen handen zat iedereen om een meisje heen dat bewegingloos uit de bijbel voorlas.

Als ontbijt kregen we pap van zoete melk en een beker dunbier. Niet veel later zaten alle meisjes op een stoel aandachtig te werken. Hun ruggen gebogen, zonder te praten, zonder te lachen. Ze naaiden kleren of lieten met hun voet een wiel van een toestel draaien. Als een buitenstaander keek ik nieuwsgierig toe.

Met snelle pas kwam er een binnenmoeder op me af.

‘Kun jij spinnen?’

Ik keek in het gezicht van een vrouw die ik nog niet eerder had gezien. Een strenge blik, scherpe neus en vooral een heel bittere mond. De manier waarop ze de vraag stelde, duidde erop dat ze het antwoord al wist.

‘Moeder had een spintol, maar...’

Door de zet in mijn rug verloor ik bijna mijn evenwicht.

‘Mijn vraag is: kún je spinnen?’ Voordat ik haar antwoord kon geven, bitste ze: ‘Ga jij eerst maar eens drie dagen kaarden.’

Ik was opgelucht dat ik iets anders mocht doen. Ze drukte een plankje met spijkers in m’n handen en wees me hoe ik wol moest

ontrafelen en kammen om het vuil eruit te halen, zodat de draaden in dezelfde richting kwamen te liggen. Mijn blijdschap was van korte duur. Het werk was onplezierig en er kwam een mufte schapenlucht uit de wol naar boven. Er zat niets anders op dan te gehoorzamen, de draak kwam met grote regelmaat controleren of ik vorderingen maakte. Ook voelde ik nieuwsgierige ogen in mijn rug priemen. Zodra de binnenmoeder haar voeten lichtte, hoorde ik gesmiespel van de meisjes om me heen. Wisten ze waarom ik hier zat?

De daaropvolgende nacht lag ik te woelen en dacht aan mijn vriendinnen op het bleekveld. Ik wilde zo graag naar huis.

‘Doe goed je best in het Spinhuis,’ fluistert een stem bijna onhoorbaar naast me. ‘De binnenmoeders inspecteren je werk en als het niet naar hun zin is, krijg je straf. Ze zijn bikkelhard. Vooral dat wijf met die knijpbril, Lysbeth Haeck, de oudste regentes, heeft behoorlijk de wind eronder. Pas op voor haar hoor, het is een loeder. Lijfstraffen zijn hier niet ongewoon.’

In het donker zocht ik Lien, maar zag haar niet.

‘Vergeet niet dat je in een bajes zit,’ klonk het scherp.

‘Maar... wat heeft iedereen op zijn kerfstok?’ stamelde ik.

‘De meesten zitten hier voor kleine vergrijpen zoals diefstal, oplichting of voor dronkenschap, en soms zijn het illegale pensionhouders.’ Op mijn verbazing gaf ze uitleg. ‘Het zijn bijvoorbeeld hoerenwaardinnen, sommigen hebben zedenmisdrijven gepleegd...’

Tevergeefs probeerde ik me er een voorstelling van te maken. Een paar bedden verder ruzieden een paar meisjes.

‘Hoor je die twee wipkooien daar? Die zijn zoals sommige van onze tuchtgenoten stevig aan de drank. Hoe ze die kruikjes hier

binnenkrijgen is mij een raadsel.' Iemand riep dat we stil moesten zijn, maar mijn buurvrouw praatte gewoon verder. 'Sommigen hebben zwaardere vergripen op hun geweten. De spinster naast wie jij vanmiddag zat is een triest geval. Ze komt uit een deftige familie, was zwanger en ongehuwd. Toen ze 's nachts een lijkje op een mestvaalt dropte, betrapten burens haar en hebben de nachtwacht erbij gehaald. Ze zeggen dat ze haar baby heeft gedood, maar tegen mij beweerde ze dat het doodgeboren was. Ze moet hier een lange tijd uitzitten.'

Achter in de zaal klonk plotseling gekrijs en gegil. Ik had het gisteren ook al een keer gehoord.

'Die daarginds wordt zotter en zotter. Binnenkort vertrekt ze naar het Dolhuis, het tehuis voor gekken.'

Met grote stappen kwam de binnenmoeder de zaal in en gaf het meisje een klinkende klap. Een ogenblik was ze rustig, maar het kabaal herhaalde zich al gauw. Harder, scherper dan tevoren. Een man snelde toe en voerde de ongelukkige af. In het licht van een lantaarn zag ik hoe klein het meisje nog was.

Ondertussen waren de meesten wakker en bespraken half-sla-perig de gebeurtenis.

Die nacht duurde eindeloos. Ik probeerde te slapen, maar gekriebel hield me wakker. Of het bedwantsen of schurftmijten waren wist ik niet. Zonder ze te zien, veegde ik het kruipende ongedierte van mijn matras. Het stonk er trouwens ook. Die frisse lucht van de bleek was wel even wat anders! Zon, wind en water. Wat miste ik het. Hier leefde ik in een gesloten wereld. Een gedachte kwam steeds naar boven. Zou moeder weten waar ik was? Lag ze ook wakker en dacht ze aan mij?

Toen om me heen steeds meer slaapgeluiden gonsden, hoorde ik opeens: 'Psst, ben je nog wakker?'

Ik antwoordde met een kreun. In het halfdonker zag ik in het bed naast me een schim rechtop zitten. Ze fluisterde: ‘Er was een meisje, wat ouder dan de meesten, dat ik best aardig vond. Nu is ze apart opgesloten. Zij had iets verschrikkelijks uitgespookt. Met een tang had ze op de hersenpan van haar slaapmevrouw gemept. Die was op slag zo dood als een pier! Grote kans dat ze op de Plaetse of op de Nieuwmarkt naar het schavot moet. Voor de ogen van het volk! En daarna vast en zeker naar Volewijck.’

‘Naar Volewijck? vroeg ik aarzelend.’

‘Daar worden de lijken met een slee naartoe gebracht. Soms worden ze zelfs vastgebonden aan de staart van een paard en naar het galgenveld gesleept. Je weet wel, aan de overkant van het IJ. Ze hangen die meisjes op aan schandpalen om door vogels en ratten opgevreten te worden. Hun resten worden door de lucht verteerd. Ja heus! Boven een knekelput vallen ze ten slotte langzaam uit elkaar...’ Haar ademhaling versnelde piepend. Even was het stil. Toen lispelde ze: ‘... en jij, wat heb jij op je geweten?’

Een huivering trok door me heen. Abrupt draaide ik me om. Ik moest moeder-overste zo gauw mogelijk zien te spreken.